

Byzantina Symmeikta

Vol 12 (1998)

SYMMEIKTA 12

Ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος καί ὁ Θεόδωρος Στουδίτης. Μοναστηριακός Βίος καί Πολιτική

Ελεωνόρα ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

doi: [10.12681/byzsym.845](https://doi.org/10.12681/byzsym.845)

Copyright © 2014, Ελεωνόρα ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ Ε. (1998). Ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος καί ὁ Θεόδωρος Στουδίτης. Μοναστηριακός Βίος καί Πολιτική. *Byzantina Symmeikta*, 12, 43–55. <https://doi.org/10.12681/byzsym.845>

ΕΛΕΩΝΟΡΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

Ο ΜΑΓΙΣΤΡΟΣ ΘΕΟΚΤΙΣΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ
ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΟΣ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Στις 31 Ὀκτωβρίου 802 ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἀνετράπη ὕστερα ἀπὸ πραξικόπημα, ἐπικεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἦταν ὁ μέχρι τότε λογοθέτης τοῦ γενικοῦ Νικηφόρος. Ἀνάμεσα στοὺς πραξικοπηματίες συγκαταλεγόταν ὁ πατρίκιος καὶ κναίστωρ Θεόκτιστος¹. Τὸ ἰδιαίτερα φιλικὸ πρὸς τὴν αὐτοκράτειρα Εἰρήνη κείμενο τοῦ Θεοφάνη σκιαγραφεῖ μὲ λεπτομέρειες *τῆς ἐλεεινῆς ἡμέρας ἐκείνης τὰ ἀκαλλῆ ρήματα* καὶ ἀναφέρεται στὴν ἀχαριστία πού ἐπέδειξαν οἱ πραξικοπηματίες πατρίκιοι πρὸς τὴν εὐεργέτιδά τους, ἡ ὁποία τοὺς εἶχε γεμίσει χρυσάφι *πλείσταυ δωρεαῖς*. Ὅσοι ἔλαβαν μέρος στό πραξικόπημα δέν εἶχαν λόγους νὰ εἶναι δυσαρεστημένοι μὲ τὴν Εἰρήνη, καὶ ὀρισμένοι ἐκτιμώντας τὰ γεγονότα εἶχαν τόσο ξαφνιαστεῖ πού νόμιζαν ὅτι ὄνειρευόταν². Οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ χρονογράφου, πού διαπνέεται ἀπὸ φλογερὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου Α΄³, φαίνεται ὅτι ἀπηχοῦν τὴν ἀντίδραση τῆς ἀκρῆς μοναστικῆς παράταξης, γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ δίνεται ἔμφαση στό γεγονὸς ὅτι ἡ ἐκπτωτὴ αὐτοκράτειρα ἔμεινε χωρὶς καμμία ὑποστήριξη.

Ἀπὸ τίς πρῶτες μαρτυρίες συνάγεται ὅτι ὁ πατρίκιος καὶ κναίστωρ⁴ Θεόκτιστος, μολονότι ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς συνεργάτες τῆς αὐτοκράτειρας Εἰρήνης, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ νέος αὐτοκράτορας Νικηφόρος Α΄, ὑποστήριξε τὸν τελευταῖο στὴν προσπάθειά του νὰ ἀνέλθει στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνο. Δέν

¹. *συνῆσαν δὲ αὐτοῖς καὶ Λέων πατρίκιος ὁ Σεραντάπηχος καὶ Γρηγόριος πατρίκιος ὁ τοῦ Μουσουλακίου καὶ Θεόκτιστος πατρίκιος καὶ κναίστωρ*. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 476 (ἐκδ. C. DE BOOR, *Theophanis Chronographia*, τόμ. I, Λυψία 1883, ἀνατ. Νέα Ὑόρκη 1980).

². ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 477.

³. H. HUNGER, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, τόμ. Α΄, Μόναχο 1978, 335-336.

⁴. Γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ κναίστορος βλ. N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Παρίσι 1972, 321.

είναι λοιπόν τυχαίο ότι στην επόμενη χρονολογικά μνεία του ονόματός του φέρει την ιδιότητα του μαγίστρου⁵. Ός μαγίστρος μαρτυρείται σε επιστολή του Θεοδώρου Στουδίτη, χρονολογημένη τό 808 —για την οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια—, αλλά δεν γνωρίζουμε από τις πηγές τί μεσολάβησε ανάμεσα στις δύο μνείες. Θα μπορούσαμε όμως εύλογα να υποστηρίξουμε την άποψη ότι ο αυτοκράτορας Νικηφόρος, μάλλον άμέσως μετά την άνοδό του, ανταπέδωσε την υποστήριξη που του είχε προσφέρει ο πατριίκιος Θεόκτιστος, ονομάζοντάς τον μαγίστρο. Ο Θεόκτιστος, που ως κυαίστωρ κατείχε ένα άμυγώς πολιτικό άξιωμα, δεν φαίνεται νά ήταν στρατιωτικός, όπως οί περισσότεροι μαγίστροι από τά μέσα του όγδοου αιώνα και μετά⁶. Όστόσο, ο Θεόκτιστος ως μαγίστρος άσχολήθηκε ιδιαίτερα με τά πολεμικά πράγματα⁷, έστω και άνεπιτυχώς, κάτι που ύποδηλώνει ότι οί μαγίστροι σχετίζονταν άκόμη με τό στρατό.

Ός μαγίστρος μαρτυρείται, όπως αναφέραμε, στην Έπιστολή άρ. 24 του Θεοδώρου Στουδίτη. Δεδομένου ότι την έποχή αυτή οί μαγίστροι ήταν δύο και ότι ο ένας από τούς δύο ονομαζόταν Θεόκτιστος είναι λογικό νά ύποθέσει κανείς ότι ο μαγίστρος Θεόκτιστος και ο όμώνυμος άποδέκτης της επιστολής του Θεόδωρου Στουδίτη ταυτίζονται. Η επιστολή χρονολογείται τό 808⁸ και πραγματεύεται για άλλη μιá φορά την άποκατάσταση του Ίωσήφ, ο οποίος είχε τελέσει τό 795 τον έκνομο γάμο του Κωνσταντίνου Ϛ' με τή Θεοδότη. Ο

⁵. Για τό ύψηλό άξιωμα του μαγίστρου βλ. J. B. BURY, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century*, with a revised edition of the *Cletorologion* of Philotheos, Λονδίνο 1911, 32-33, 46· A. E. BOAK, *The Master of Offices in the Later Roman Empire*, στο A. E. BOAK - J. E. DUNLOP, *Two Studies in Late Roman and Byzantine Administration*, Νέα Ύόρκη 1924, 1-160· R. GUILLAND, *Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin. L'ordre (τάξις) des Maîtres (των μαγίστρων)*, *EEBS* 39-40, 1972-1973, 17· ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Listes*, 294.

Την ταύτιση του πατριίκιου και κυαίστορος Θεοκτίστου με τον μαγίστρο Θεόκτιστο πρώτος ύπέδειξε ο C. DE BOOR, *Theophanis Chronographia*, τόμ. Β', 617. Βλ. J. B. BURY, *A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basil I (802-867)* (= *ERE*), Λονδίνο 1912, 16 σημ. 1. Βλ. και επιπλέον τά σχόλια στην Έπιστολή άρ. 24 του Θεόδωρου Στουδίτη στη νέα ύποδειγματική έκδοση από τον G. FATOUROS, *Theodori Studitae Epistulae*, Βερολίνο 1991 [CFHB 31/1, 31/2], τόμ. Α', σελ. 164* σημ. 89. Ός δύο διαφορετικά πρόσωπα θεωρούνται από τον Fr. WINKELMANN, *Quellenstudien zur herrschenden Klasse von Byzanz im 8. und 9. Jahrhundert*, Βερολίνο 1987 [BBA 54], 59, 63. Τίς δύο φυσιογνωμίες διαχωρίζει επίσης και ή Ilse ROCHOW, *Byzanz im 8. Jahrhundert in der Sicht des Theophanes. Quellenkritisch-historischer Kommentar zu den Jahren 715-813*, Βερολίνο 1991 [BBA 57], 302 (= ROCHOW, *Theophanes*).

⁶. Τ. Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ, *Δοκίμιο για την κοινωνική εξέλιξη στη διάρκεια των λεγομένων «σκοτεινών αιώνων» (602-867)*, Αθήνα 1985, 65.

⁷. Βλ. πιο κάτω σημ. 46.

⁸. FATOUROS, *Epistulae*, τόμ. Α', σελ. 165*. Σε προσεχή μελέτη θα άσχοληθώ με τή χρονολόγηση των επιστολών του Θεοδώρου Στουδίτη.

αυτοκράτορας Νικηφόρος ανέλαβε τήν πρωτοβουλία τῆς ἀποκατάστασης στήν ἐκκλησιαστική ἱεραρχία τοῦ ἐξόριστου μέχρι τότε Ἰωσήφ καί μάλιστα στή θέση τοῦ οἰκονόμου τῆς Ἁγίας Σοφίας⁹. Ἡ ἐνέργεια αὐτή τοῦ αυτοκράτορα ἔχει ἐρμηνευθεῖ ὡς ἐκδήλωση τῆς πρόθεσῆς του νά ἀνορθώσει τόν αυτοκρατορικό θεσμό καί νά τόν ἐνισχύσει ἐναντι τῆς ἐκκλησίας¹⁰. Ἄλλωστε, ἡ ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος τοῦ Ἰωσήφ μᾶλλον εὐεργετικά γιά τή βασιλεία τοῦ Νικηφόρου Α΄ ἐπενεργοῦσε, ἐφόσον ὁ αυτοκράτορας διασποῦσε μέ τόν τρόπο αὐτό τόν ἐνιαῖο εἰκονολατρικό κληρο, ἔτσι ὥστε νά μήν ἔχει ὡς ἀντιπάλους, παρά μόνον ἓνα τμήμα τῶν εἰκονολατρῶν, τήν ἀκραία παρτάξη τῶν Στουδιτῶν¹¹. Εἶναι γνωστή, ἄλλωστε, ἡ ἀντιπαράθεση τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη πρὸς τόν αυτοκράτορα Νικηφόρο, ὁ ὁποῖος ἤθελε μάλιστα νά «ἀπελάσει» τοὺς Στουδίτες μοναχοὺς ἀπὸ τήν Κωνσταντινούπολη¹². Γιά τό λόγο αὐτό συγκάλε-σε στά τέλη του 808-ἀρχές του 809¹³ *πολυάνθρωπο*, ὅπως τήν ὀνομάζει ὁ Θεόδωρος Στουδίτης¹⁴, σύνοδο μέ πολλοὺς ἐπισκόπους καί ἡγουμένους¹⁵.

Στήν ἐπιστολή του, ὁ Θεόδωρος Στουδίτης προσπαθεῖ νά κολακέψει τό μάγιστρο Θεόκτιστο, τόν ὁποῖο ἐπαινεῖ ὅτι διαθέτει *μεγίστην ὑπεροχή καί ὑπερβάλλουσαν φιλοθεϊαν*¹⁶. Κατόπιν, ἐκθέτει τίς ἀπόψεις του γιά τήν ἔννοια

⁹. εἰσηγήσας ὡς αἰλουρος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, γράφει παραστατικά ὁ Θεόδωρος Στουδίτης στήν Ἐπιστολή ἀρ. 3161-62· ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 484. Βλ. Π. ΝΙΑΒΗΣ, Ἰωσήφ ἡγούμενος τῆς μονῆς Καθαρῶν (tc. 825), *Βυζαντινός Δόμος* 4, 1990, 92.

¹⁰. Bury, *ERE*, 34· P. E. NIAVIS, *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (AD 802-811)*, Ἀθήνα 1987 [Historical Monographs 3], 136.

¹¹. Βλ. Ἐλεωνόρας ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη Τούρκου, *Σύμμεικτα* 5, 1983, 214.

¹². ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 481. Ὁ μεταγενέστερος Ζωναράς, III, 370 (*Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum Libri XIII-XVIII*, ἔκδ. T. BÜTTNER-WOBST, Βόννη 1897 [CSHB]), κατηγορεῖ τοὺς Στουδίτες γιά «φιλαρχία», ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἐμφανίζεται μέ μεγάλη ταπεινοφροσύνη στήν Ἐπιστολή ἀρ. 16, πού ἀπηύθυνε στόν αυτοκράτορα Νικηφόρο πρὶν ἀπὸ τήν ἐκλογή τοῦ νέου πατριάρχη. Βλ. P. J. ALEXANDER, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople. Ecclesiastical Policy and Image Worship in the Byzantine Empire*, Ὁξφόρδη 1958, 67.

¹³. Γιά τό χρόνο σύγκλησης τῆς συνόδου διαθέτουμε τή μαρτυρία τοῦ ΘΕΟΦΑΝΗ (σελ. 484), ὅπου, ὁμως, γίνεται λόγος γιά τό πότε ἀκριβῶς ἐξετελέσθη ἡ ἀπόφαση τῆς συνόδου (ἐξορία *παρπεμφθέντες μηνὶ Ἰαννουαρίῳ, ἰνδικτιῶνος β΄*) καί ὄχι πότε αὐτή συνεκλήθη. Πιθανῶς ἡ σύνοδος ἔλαβε χώρα περίπου στά τέλη Δεκεμβρίου 808/ ἀρχές Ἰαννουαρίου 809. Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, 171*, σσμ. 109.

¹⁴. Ἐπιστολή ἀρ. 4891.

¹⁵. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 484. Βλ. Alexander, *Nicephorus*, 92· P. HENRY, The Moechian Controversy and the Constantinopolitan Synod of January A. D. 809, *Journal of Theological Studies* 20/2, 1969, 495-522.

¹⁶. Ἐπιστολή ἀρ. 242-3

τῆς οἰκονομίας, τὴν ὁποία ἐπικαλέσθησαν τόσο ὁ πατριάρχης Νικηφόρος κατὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Ἰωσήφ στὴν ἱεραρχία τὸ 806¹⁷, ὅσο καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, πού εἶχε παραμείνει σιωπηλὸς γιὰ δύο χρόνια μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Ἰωσήφ, πολιτευόμενος καὶ αὐτὸς στό πνεῦμα τῆς οἰκονομίας: *ἀλλ' οἰκονομησάντων ἐν τοῖς δυσὶν ἔτεσι τούτοις*¹⁸. Στὴ συνέχεια, ὁ συντάκτης ἀναφέρεται στὸν τρόπο σύγκλησης τῶν συνόδων, ὑποδεικνύοντας τὸ ἔργο πού πρέπει αὐτές νά ἐπιτελοῦν, ὑπογραμμίζοντας ἐπίσης τὸ κῦρος τῶν κανόνων τους. Στὴν ἴδια ἐπιστολή ὁ αὐστηρὸς ἐπικριτὴς ὁλόκληρης τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας¹⁹ καταθέτει τὴν ἀποψή του γιὰ τὴν ἐξουσία τῶν πατριαρχῶν.

Εἶναι πολὺ πιθανὸ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ἀναλύοντας τὶς θέσεις του περὶ οἰκονομίας καὶ περὶ συνόδων, νά ἐπεδίωκε νά γνωστοποιήσει σέ ὅλους τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν Σύνοδο τοῦ 806, μέ τὴν ὁποία ὁ Ἰωσήφ εἶχε ἀποκατασταθεῖ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἀπηύθυνε τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολή, ὅπως καὶ ἄλλες, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ σέ ἐξέχουσες προσωπικότητες τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας στὴν προσπάθειά του νά πείσει τοὺς πάντες γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν ἀπόψεών του. Εἰδικά, ἡ προσπάθεια προσεταιρισμοῦ τοῦ μαγίστρου Θεοκτίστου εἶχε βαρύνουσα σημασία: ὁ Θεόκτιστος μέ τὴν ιδιότητα τοῦ μαγίστρου ἦταν μέλος τῆς συγκλήτου καὶ πιθανόν ὁ πρῶτος τῆς συγκλήτου, ἂν λάβουμε ὑπόψη τὴ μνεία ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη (821) ἐπιστολή τοῦ Στουδίτη πρὸς ἕναν ἄλλο μάγιστρο, τὸν Στέφανο, τὸν ὁποῖο ἀποκαλεῖ *ἀξιόγαστον καὶ τῆς συγκλήτου πρωτόβαθρον*²⁰. Ὡς συγκλητικὸς ὁ Θεόκτιστος μποροῦσε ἐπίσης νά παρευρίσκει σέ ὅλες τὶς συνόδους²¹, καὶ ἦταν ἐνδεχομένως ἕνας ἀπὸ τρεῖς ὑψηλοὺς ἀξιωματοῦχους πού μετεῖχαν στὴ Σύνοδο τοῦ 809 καὶ ἀναφέρονται χωρὶς, ὁμως, νά κατονομάζονται²² στὴν Ἐπιστολή ἀρ. 48 πρὸς τὸν

¹⁷. Ἐπιστολή ἀρ. 30· MANSI, XIV, 14. Γιὰ τὴν οἰκονομία βλ. Carolina CUPANE, *Appunti per uno studio dell'οικονομία ecclesiastica a Bisanzio*, *JÖB* 38, 1988, 53-73.

¹⁸. Ἐπιστολή ἀρ. 22131 ἀρ. 311-9, ἀρ. 248-9.

¹⁹. Βλ. τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸ «πλῆθος» στὴν Ἐπιστολή ἀρ. 48281-293.

²⁰. Ἐπιστολή ἀρ. 42045. Στὴν ἐπιστολή τοῦ 816 πρὸς τὸν Νικήτα μανδάτωρα, ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἀναφέρει ὅτι ὁ Νικήτας ὡς μανδάτωρ δέν κατεῖχε ἰδιαίτερα ὑψηλὸ ἀξίωμα, ὅπως αὐτὸ τοῦ συγκλητικοῦ, ἀλλὰ ὅτι τὸ ἀξίωμά του ἦταν ἱεραρχικὰ ὑποδεέστερο *μὴ τῆς συγκλήτου σε τὰ πρῶτα ἔχειν, ... ἀλλὰ τὰ δευτεροβαθροῦντα*: Ἐπιστολή ἀρ. 13916-17. Γιὰ τὴ θέση τοῦ μανδάτωρος στὴν ἱεραρχία βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *Listes*, 63, 310.

²¹. L. BRÉHIER, *Les institutions de l'empire byzantin*, Παρίσι 21970, 120· Αἰκατερίνη ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Σύγκλητος εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος*, *Ἐπετηρὶς τοῦ ἀρχείου τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου*, 1949, 39, 109.

²². *συναθεζομένων καὶ τριῶν τῶν μεγίστων ἀξιωματῶν*: Ἐπιστολή ἀρ. 4891-92. Βλ. καὶ Ἐπιστολή ἀρ. 3425.

γνωστό γραφέα της μονής Στουδίου, Ἀθανάσιος²³. Εἶναι, λοιπόν, πολύ πιθανό ὁ Θεόδωρος Στουδίτης νά συνέταξε τήν ἐπιστολή τό 808, ἐποχή κατά τήν ὁποία προσπαθοῦσε νά πάρει μέ τό μέρος του τίς ὑψηλές προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς, μέ σκοπό νά τίς πείσει γιά τίς ἀπόψεις του. Στήν ἐπιστολή αὐτή μπορούμε νά διακρίνουμε τή διάθεση τοῦ Θεόδωρου Στουδίτη νά προσεταιρισθεῖ ἕναν ἀνώτατο πολιτικό ἀξιωματοῦχο, καί στενό, ὅπως φαίνεται ἀπό τό ἀξίωμα του, συνεργάτη τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου, ὁ ὁποῖος στήν παρούσα φάση δέν φαίνεται τελικά νά ἐπηρέασε καθόλου τίς αὐτοκρατορικές ἀποφάσεις, καθώς ὁ αὐτοκράτορας Νικηφόρος Α΄ εἶχε προαποφασίσει τήν τύχη τοῦ Θεόδωρου Στουδίτη. Ἡ σύνοδος τοῦ 809 μέ τήν καταδικαστική ἀπόφαση τῆς ἐξορίας στή νῆσο Χάλλη²⁴, ἀποσκοποῦσε στή «διάλυση» τῆς μονῆς Στουδίου, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ὁμολογεῖ στήν Ἐπιστολή πού ἔγραψε ἀπό τήν ἐξορία στόν ἀδελφό του Ἰωσήφ: *ἐν τῇ διαλύσει τοῦ ταπεινοῦ μου μοναστηρίου*²⁵.

Ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος, φαίνεται ὅτι ἐξακολούθησε νά κατέχει τό ὑψηλό του ἀξίωμα κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου, ἐφόσον μνημονεύεται μέ τήν ιδιότητα αὐτή τό 808 καί πάλι το 811, χωρίς ὥστόσο νά εἶναι γνωστή ἀπό τίς πηγές ἡ δράση του αὐτή τήν ἐποχή· ἄλλωστε ἦταν ἕνα διά βίου ἀξίωμα.

Ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος κάνει θεαματικά τήν ἐμφάνισή του μετά τό θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου καί προβάλλει στό πολιτικό προσκήνιο τήν ἐπαύριο τῆς καταστροφικῆς ἡττας τοῦ 811, τήν ὁποία σκιαγραφεῖ μέ ψυχρῆ εἰρωνεία ὁ βιογράφος τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη: *μεγάλῃ μὲν τραγωδίᾳ ὑπόθεσις, μείζονος δέ κωμωδίᾳ ἢ Ῥωμαϊκῇ γέγονεν ἀρχή*²⁶. Ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος παρουσιάζεται ἀρχικά ἀπό τή *Χρονογραφία* τοῦ Θεοφάνη νά συμπράττει μέ τόν δομέστικο τῶν σχολῶν Στέφανο²⁷ στήν ἀνακήρυξη τοῦ πληγωμένου

²³. FATOUROS, *Epistulae*, τόμ. Α΄, 191* σημ. 170.

²⁴. *Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καί ὁμολογητοῦ Θεοδώρου, ἡγουμένου τῶν Στουδίου, ἱαμβοὶ εἰς διαφόρους ὑποθέσεις*, ἔκδ. P. SPECK, *Theodoros Studites Jamben auf verschiedene Gegenstände*, Βερολίνο 1968 [CFHB, Supplementa byzantina 1], ἀρ. 98, σελ. 261.

²⁵. Ἐπιστολή ἀρ. 4379-80.

²⁶. *Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καί ὁμολογητοῦ Θεοδώρου, ἡγουμένου μονῆς τῶν Στουδίου, συγγραφεῖς παρὰ Μιχαὴλ μοναχοῦ (=Βίος Θεοδώρου Στουδίτη Β)*, PG 99, 272Α. Βλ. ἐπίσης, *Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καί ὁμολογητοῦ Θεοδώρου, ἡγουμένου τῶν Στουδιτῶν Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα τὸν ἑαυτοῦ πνευματικὸν πατέρα (= Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα)*, PG 99, 844Α.

²⁷. Ἡ σύμπραξη τῶν δύο ἀξιωματοῦχων εἶναι δυνατὸ νά ὑποδηλώνει τή στενή διοικητική σχέση τους, μετά τό 767, ὅποτε μνημονεύεται γιά πρώτη φορά τό ἀξίωμα τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν. Ὡστόσο, εἶναι γνωστή ἡ στενή σχέση τῶν δύο ἀξιωματῶν ἤδη ἀπὸ τὸν ἑβδόμο αἰῶνα, ὅταν ὁ δομέστικος ὑπέκειτο στόν μάγιστρο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τή μαρτυρία τοῦ *Πασχάλιου Χρονικοῦ*, 714 (*Chronicon Paschale*, ἔκδ. L. DINDORF, Βόννη 1832 [CSHB]): *Ἀνιανὸς ὁ δομέστικος τοῦ*

διαδόχου Σταυρακίου σέ αυτοκράτορα²⁸, εφαρμόζοντας αυστηρά τὰ κριτήρια τῆς νομιμότητας. Κατόπιν, ὁμως, τὸ ἰδιαίτερα ἐχθρικό πρὸς τὸν Νικηφόρο Α΄ καί, ἀντίθετα, φιλικό πρὸς τὸν αυτοκράτορα Μιχαήλ Α΄ Ραγγαβέ κείμενο τοῦ Θεοφάνη μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ τότε κουροπαλάτης ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸ μάγιστρο Θεόκτιστο: *συνέτρεχε περὶ τῆς βασιλείας Μιχαήλ*²⁹. Ὁ Γεώργιος Μοναχὸς βεβαιώνει ὅτι ἡ ξαφνικὴ ἀναγόρευση τοῦ Μιχαήλ ὀφείλεται στὴ Σύγκλητο καὶ τὰ τάγματα³⁰. Τῆ βοήθεια τῆς Συγκλήτου ὑπογραμμίζει ἐπίσης ὁ *Βίος Ἰγνατίου*, ἔργο τοῦ Δαβίδ Παφλαγόνος, κείμενο προσανατολισμένο ὑπὲρ τοῦ αυτοκράτορα Μιχαήλ Α΄, πατέρα τοῦ Ἰγνατίου³¹. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος, (ὁ ὁποῖος ἦταν μέλος τῆς Συγκλήτου), ἀναφέρεται μόνον ἀπὸ τῆ *Χρονογραφία* τοῦ Θεοφάνη νὰ διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο στὴν ἀνάρρηση τοῦ Μιχαήλ, ὡστόσο οἱ ὑπόλοιπες πηγές μαρτυροῦν τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τῆς Συγκλήτου. Φαίνεται ὅτι ὁ Θεόκτιστος ἐκτιμοῦσε ὅτι τὸ συμφέρον του ἦταν περισσότερο συνδεδεμένο μὲ τὴν τύχη τοῦ κουροπαλάτη Μιχαήλ, τὸν ὁποῖο ὑποστήριζε ἡ Σύγκλητος καὶ ἡ ἀριστοκρατία, παρὰ μὲ τοῦ θανάσιμα τραυματισμένου Σταυρακίου. Μετὰ τὴν ἦττα, λοιπὸν, τοῦ 811 ὁ Θεόκτιστος δείχνει νὰ κάνει στροφή ἀλλάζοντας «στρατόπεδο», ἴσως γιὰ δευτέρη φορά, ἀφοῦ παλαιότερα ἀνήκε στό στρατόπεδο τῆς αυτοκρατορίας Εἰρήνης.

Τῆ στέψη τοῦ Μιχαήλ Α΄ ἀκολούθησαν δαψιλῆς χορηγίες πρὸς τὸν πατριάρχη, τὸν κλῆρο καὶ ἰδιαίτερα τῆ Σύγκλητο, στὴν ὁποία ὁ νέος αυτοκρά-

μαγίστρου. Βλ. Oikonomidēs, *Listes*, 329 καὶ J. F. HALDON, *Byzantine Praetorians. An Administrative, Institutional and Social Survey of the Opsikion and Tagmata (c. 580-900)*, Βόννη 1984 [Ποικίλα Βυζαντινά 3], 145-146. Πρβλ. R. GUILLAND, *Recherches sur les Institutions byzantines*, Βερολίνο 1967 [BBA 35], 436.

²⁸. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 492. Βλ. G. OSTROGORSKY, *Geschichte des byzantinischen Staates*, Μόναχο 1963, 164. Ὁ Σταυράκιος εἶχε διατυπώσει τὴ σκέψη νὰ ἀνέλθει στό θρόνο ἡ σύζυγος του Θεοφανώ, ἡ *δημοκρατίαν ἐγείραι τοῖς χριστιανοῖς*: ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 492. Βλ. ΛΟΥΓΓΗΣ, *Δοκίμιο*, 67-68 σημ. 2. Πρβλ. ὁμως Διονυσία ΜΙΣΙΟΥ, *Δῆμοι καὶ Δημοκρατία στό Βυζάντιο, Ἀφιέρωμα στὸν Ν. Σβορώνο*, τόμ. Α΄, Ρέθυμνο 1986, 66 σημ. 6. Γιὰ τὴν προγενέστερη βιβλιογραφία, σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ συγκεκριμένου χωρίου τοῦ Θεοφάνη, βλ. ROCHOW, *Theophanes*, 303.

²⁹. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 492. Βλ. Bury, *ERE*, 16-17.

³⁰. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ, 776 (*Georgii Monachi Chronicon*, ἔκδ. C. DE BOOR, II, Στουτγάρδη 1904, ἀνατ. 1978). Τὰ τάγματα δείχνουν νὰ ὑπονοοῦν τὴν αυτοκρατορικὴ φρουρὰ ἀπὸ τὸ 787 (πρώτη γνωστὴ μνεία τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν: ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 442) τὰ τάγματα ὑπὸ τὸν μάγιστρο φαίνεται ὅτι ἐξυπηρετοῦν ἀποκλειστικὰ τὴν υπεράσπιση τῆς πρωτεύουσας, περιορίζοντας τὴ σημασία τοῦ θέματος Ὀψικίου: βλ. T. C. LOUNGHIS, *The Decline of the Opsikian Domesticates and the Rise of the Domesticate of the Scholae*, *Σύμμεικτα* 10, 1996, 34-35.

³¹. *Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Βίος ἦτοι ἄθλησις*, PG 105, 489C. Βλ. ἐπίσης, τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ *Synodicon vetus*, ἔκδ. J. DUFFY - J. PARKER, *The Synodikon Vetus*, Οὐάσινγκτον 1979 [CFHB 15], §154, 2-3.

τωρ ἦταν ιδιαίτερα εὐγνώμων. Ἡ Σύγκλητος, εἰδικά, ἔτυχε καί δεύτερης πλούσιας χορηγίας ἀπό τήν Προκοπία, ὅταν αὐτή στέφθηκε αὐγούστα³². Ἡ ἀλλαγὴ στόν αὐτοκρατορικό θεσμό εἶχε ἐπιτελεσθεῖ καί ὁ *μεγαλόψυχος καί ἀφιλόργυρος Μιχαήλ Α΄* εὐεργετοῦσε ὅσους εἶχαν ἀδικηθεῖ ἀπό τόν προκατοχό του Νικηφόρο Α΄ καί ἐπίσης *πάντας ἀνεκαλέσατο εἰς οὔσπερ Νικηφόρος ἐχθροδῶς διέκειτο*³³.

Ἀνάμεσα σέ ὅσους εὐεργετήθηκαν ἦταν καί ὁ Θεόδωρος Στουδίτης³⁴. Ὁ ἴδιος στόν Ἐπικήδειο πού ἔγραψε γιά τό θεῖο του τό 814 ἀντιπαραβάλλει τό τραγικό τέλος τοῦ ἐχθροῦ τῶν Στουδιτῶν αὐτοκράτορα Νικηφόρου, μέ τήν εὐνοϊκή τύχη πού ἐπεφύλαξε γιά τόν Πλάτωνα καί τούς Στουδίτες μοναχοὺς ἡ ἄνοδος τοῦ Μιχαήλ στό θρόνο: *τὸν μὲν γὰρ (Νικηφόρο) ἐπὶ πολὺ μετεωρισθέντα τῇ ἀπονοίᾳ ἡ κραταιὰ χεὶρ τοῦ Θεοῦ εἰς Σκύθας ἐκτοπίσασα... διήγημα φοβερόν καί λάλημα φορικτὸν ταῖς μετέπειτα γενεαῖς κριμάτων ἀνεφίκτων τῆς ἑαυτοῦ σοφωτάτης οἰκονομίας ἐγκαταλείψασα. Τὸν δὲ (Πλάτωνα) σὺν ἡμῖν ῥοπή τῶν τηρικαῦτα εὐσεβῶς βασιλευσάντων, εἰς τὴν οἰκείαν πάλιν ποιμνὴν ἀποκαταστήσασα, ὁμολογητὴν ἑαυτοῖς ἀναδείκνυσιν*³⁵.

Ἡ Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη μνημονεύει τίς συναινετικές προσπάθειες τοῦ πατριάρχη Νικηφόρου, μαρτυρεῖ ὅμως καί τὴν ἀνάμειξη καί ἄλλων πού μποροῦσαν νά βοηθήσουν γιά τὴν ἐπάνοδο τοῦ αὐστηροῦ μοναχοῦ ἀπὸ τὴν ἐξορία³⁶. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὁ Θεόδωρος Στουδίτης στόν Ἐπικήδειο λόγο πρὸς τόν Πλάτωνα ἀναφέρει ἀόριστα ὅτι ἡ ἄρση τοῦ σκανδάλου ἐγινε *τῇ φροντίδι τῶν ἐπισκηπτόντων τὰ καθ' ἡμᾶς*³⁷. Δέν γνωρίζουμε ἂν ὁ μάγιστρος Θεό-

³². ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 492, 493.

³³. *Scriptor incertus*, 336 (*Historia de Leone Bardae Armenii filio*, ἔκδ. I. BEKKER, Βόννη 1842 [CSHB]): ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 493, 494.

³⁴. *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη Β*, 272D· *Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καί ὁμολογητοῦ τοῦ Θεοδώρου τοῦ τῶν Στουδίου ἡγουμένου, συγγραφεῖς πρὸς Μιχαήλου μοναχοῦ* (= *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη Α*), PG 99, 164D-165A· *Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καί ὁμολογητοῦ Θεοδώρου τῶν Στουδίου*, ἔκδ. B. LATYSEV, *Vita S. Theodori Studitae in codice Mosquensi Musei Rumianzovianni no 520* (= *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη Γ*), *Viz. Vrem.* 21, 1914, 258-304, 277.

³⁵. Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα, 844A.

³⁶. *καὶ τοὺς δυναμένους συντρέχειν τῇ κοινῇ εἰρήνῃ*. Θεοφάνης, 494. Πρβλ. J. VISSER, *Nikephoros und der Bilderstreit. Eine Untersuchung über die Stellung des Konstantinopler Patriarchen Nikephoros innerhalb der ikonoklastischen Wirren*, Χάγη 1952, 58-60.

³⁷. Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα, στ. 844A. Στὴν Ἐπιστολὴ ἀρ. 56 πρὸς τόν Ἀντώνιο ἡγούμενο τοῦ Ἁγίου Πέτρου καί τοὺς σὺν αὐτῷ, ὁ Θεόδωρος ἀποδίδει τὴν ἄρση τοῦ σκανδάλου στίς ἐνεργεῖες τῶν φιλοχρίστων βασιλέων (Μιχαήλ καί διαδόχου Θεοφυλάκτου) καί τοῦ πατριάρχη. Ὁ *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη Α*, στ. 165 ἀναφέρει ὅτι ὁ αὐτοκράτορας Μιχαήλ Α΄ χρησιμοποίησε ὡς μεσίτη τόν πάπα Ρώμης. Ἀπὸ τὴν μέχρι τώρα ἔρευνα δέν προκύπτει νά πραγματοποιήθηκε τέτοια

κτιστος είχε μεσολαβήσει στην επιστροφή του Θεόδωρου Στουδίτη από την εξορία³⁸.

Τήν εποχή της σύντομης βασιλείας του Μιχαήλ Α΄ σημαίνοντα ρόλο είχαν διαδραματίσει οι διάφοροι *σύμβουλοι* που περιστοιχίζαν τον αυτοκράτορα και τή δράση τους μαρτυρεί τό κείμενο του Θεοφάνη³⁹. Ἡ ανάμειξή τους στην πολιτική ζωή ήταν αξιοσημείωτη γι' αυτό και ὁ χρονογράφος ἀναφέρει ὅτι ὁ αυτοκράτωρ *περὶ δὲ τῆς τῶν πραγμάτων διοικήσεως ἀκυβέρνητος, δεδουλωμένος Θεοκτίστῳ μαγίστρῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἄρχουσιν*⁴⁰.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στὶς ὑποθέσεις τῆς ἐποχῆς. Τουλάχιστον δύο φορές εἶναι γνωστό ὅτι ἀναμείχθηκε στὰ πολιτικά πράγματα: στοὺς διωγμοὺς τῶν Παυλικιανῶν, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος στὴν Ἐπιστολὴ πρὸς τὸ Θεόφιλο Ἐφέσου⁴¹ καὶ στὴν τελικὴ ἀπόφαση περὶ τῆς συνέχισης τοῦ πολέμου μετὰ τοὺς Βουλγάρους τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 812⁴².

Εἶναι πολὺ πιθανό ἡ πολιτικὴ αὐτὴ δράση τοῦ Θεόδωρου Στουδίτη νὰ τὸν ἔφερε κοντὰ στοῦ μαγίστρου Θεοκτίστο, στὸν ὁποῖο εἶχε ἀπευθύνει λίγα χρόνια νωρίτερα ἐπιστολὴ καὶ μετὰ τὸν ὁποῖο δείχνει τώρα νὰ ἔχει ταυτόσημες ἀπόψεις, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν κοινὴ στάση τους κατὰ τὸ πολεμικὸ συμβούλιο, στοῦ ὁποῖο παρευρίσκονταν ἀπὸ τὴ μὴ πλευρὰ ὁ πατριάρχης Νικηφόρος, οἱ μητροπολίτες Νικαίας (Πέτρος;)⁴³ καὶ Κυζικίου καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, οἱ *παρασύμβουλοι*

μεσολάβηση, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεόδωρος Στουδίτης τὴν εἶχε ζητήσει μετὰ ἐπιστολὴ του (ἀρ. 33) πρὸς τὸν πάπα Λέοντα: *σῶσον ἡμᾶς, ἀρχιποιμὴν τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἐκκλησίας, ἀπολλύμεθα* βλ. Patricia KARLIN-HAYTER, A Byzantine Politician Monk: Saint Theodore Studite, *JOB* 44 1994, 229 καὶ P. HATLIE, Theodore of Stoudios, Pope Leo III and the Joseph Affair (808-812), *OCP* 61/2, 1995, 412.

³⁸. Ὁ BURY, *ERE*, 41 σημ. 3 ἀμφιταλαντεύεται γιὰ τὸ ποῖος ἀνακίνησε πρῶτος τὸ θέμα, ὁ αυτοκράτορας ἢ ὁ πατριάρχης. Ὁ Χρ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος Στουδίτης ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων, *ΕΕΒΣ* 15, 1939, 19, ἔχει διατυπώσει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ ἀνάκληση τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Στουδίου ἔγινε μετὰ τὴν μέριμνα τοῦ Θεοκτίστου, τὸν ὁποῖο καὶ θεωρεῖ φίλο του. Πρὸβλ. καὶ W. TREADGOLD, *The Byzantine Revival 780-842*, Stanford Ca 1988, 178.

³⁹. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 495, 497, 498, 500, 501.

⁴⁰. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 500. Βλ. ΛΟΥΓΓΗΣ, *Δοκίμιο*, 67. Μετὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ μετὰ τίς ἴδιες λέξεις ὁ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ, 776 (*εἰς δὲ τὴν τῶν πραγμάτων διοίκησιν ἀκυβέρνητος παντελῶς ὑπῆρχε καὶ δεδουλωμένος ματαίων ἀνθρώπων βουλαῖς καὶ ἀπειροπολέμων*) σχολιάζει τὴν «ὑποδούλωση» τοῦ αυτοκρατορικοῦ θεσμοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ μνημονεύει τὸ ὄνομα τοῦ μαγίστρου Θεοκτίστου, πιθανῶς γιὰ τὴν θεωρεῖ τὸν μαγίστρο ὡς ἐμπειροπόλεμο, βλ. πῶ πάνω, σελ. 44.

⁴¹. *οὔτε κτένεσθαι τοὺς Μανιχαίους, οὔτε μὴ κτένεσθαι συνεβουλευόμεν.* Ἐπιστολὴ ἀρ. 455₁₁. Βλ. καὶ σημ. 44.

⁴². ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 497.

⁴³. Ταυτίζεται μετὰ τὸν Πέτρο Νικαίας: βλ. J. PARGOIRE, Saints iconophiles, Michel de Synnades, Pierre de Nicée, Athanase de Paulopétrion, *ÉO* 4, 1900-1901, 351 καὶ ROCHOW, *Theophanes*, 312. Στὸν Πέτρο Νικαίας ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἔχει ἀπευθύνει συνολικὰ 6 ἐπιστολές

μαζί με τὸ Θεόδωρο Στουδίτη, ἡ παρουσία τοῦ ὁποῖου στό πολεμικὸ συμβούλιο ἀποσιωπᾶται ἀπὸ ὅλες τὶς παραλλαγές τοῦ *Βίου* του. Στό κείμενο τοῦ Θεοφάνη ὁ διαχωρισμὸς μοναστικῶν καὶ κοσμικῶν κλήρου εἶναι σαφής, ὅπως ἐπίσης σαφεῖς εἶναι οἱ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες ἀπόψεις τῶν δύο ομάδων. Στὴ φιλειρηνικὴ παράταξη μετεῖχαν ὁ αὐτοκράτορας, ὁ πατριάρχης καὶ οἱ μητροπολίτες, ἡ ἄποψη τῶν ὁποίων δὲν ὑπερίσχυσε⁴⁴, ἐνῶ στὴ φιλοπόλεμη ἀνήκαν οἱ *παρασύμβουλοι* συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη⁴⁵. Στὴν ἴδια φιλοπόλεμη παράταξη ἀνήκε καὶ ἡ Σύγκλητος μὲ προεξάρχουσα μορφή τὸ μάγιστρο Θεόκτιστο, σύμφωνα μὲ τὴ Συνέχεια Θεοφάνη καὶ τὸν λακωνικότερο Γενέσιο⁴⁶.

Θὰ μπορούσε νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος καὶ κυρίως ὁ Θεόδωρος Στουδίτης εἶναι δύο κεντρικὲς φυσιογνωμίες τῆς ἐποχῆς πού διαδραματίζονται πρωτεύοντα πολιτικὸ ρόλο κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀδύναμου αὐτοκράτορα Μιχαήλ Α΄. Εἶναι ἡ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία ἡ μονὴ Στουδίου βρίσκεται στό ἀπόγειο τῆς δυνάμεώς της καὶ τὰ ἔργα της γνωρίζουν τὴ μέγιστη ἀκτινοβολία⁴⁷. Ἐκεῖνο πού προβάλλει μὲ σαφήνεια εἶναι ὅτι σὲ μιὰ ἐποχὴ ἀδυναμίας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεσμοῦ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, συνεπικουρούμενος ἀπὸ τὴ

ἀρ. 82, 158, 313, 442, 475, 533, χρονολογημένες μετὰ τὸ 815, ἀλλὰ σὲ καμμία δὲ γίνεται ἀναφορὰ στό πολεμικὸ συμβούλιο, στό ὁποῖο εἶχε λάβει μέρος. Στὴν Ἐπιστολὴ ἀρ. 313 ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ὑπαινίσσεται τὶς φιλικὲς σχέσεις τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαήλ Α΄ μὲ τὸν Πέτρο Νικαίας: *καὶ βασιλεῦσι γέγονας φιλητὸς καὶ ἄρχουσιν ἐραστός*.

⁴⁴. Καὶ ἄλλοτε εἶχαν διαφωνήσει πατριάρχης καὶ αὐτοκρατορικοὶ σύμβουλοι, ὅταν ὁ πατριάρχης Νικηφόρος εἶχε ζητήσει δι' ἐγγράφου τόμου τὴν κεφαλικὴ τιμωρία τῶν Παυλικιανῶν καὶ ὁ αὐτοκράτορας διέταξε τὸ σφαγιασμὸ τους, παρὰ τὴν ἀντίθετη ἄποψη τῶν *κακοτρόπων συμβούλων*, οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦσαν τὴν ἐπιεικέστερη τιμωρία τους: ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 495· βλ. καὶ Θ. ΚΟΡΡΕΣ, Οἱ διώξεις τῶν Παυλικιανῶν ἐπὶ Μιχαήλ Α΄, *Βυζαντινά* 10, 1980, 204-215.

⁴⁵. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 498. Τὸ ἀπόσπασμα γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη προέρχεται μόνον ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ Ἀναστασίου βιβλιοθηκαρίου, τὸ ὁποῖο ὁ ἐκδότης ἔχει ἐνσωματώσει στό ἀρχικὸ κείμενο.

⁴⁶. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 12-13 (*Theophanes Continuatus Chronographia*, ἐκδ. I. BEKKER, Βόννη 1838 [CSHB])· ΓΕΝΕΣΙΟΣ, Α΄ §10, σελ. 9 (*Iosephi Genesis Regum libri quattor*, ἐκδ. A. LESMÜLLER-WERNER, I. THURN, Βερολίνο-Ν. Ὑόρκη 1978 [CFHB 14]). Δὲν μπορούμε νὰ γνωρίζουμε ἂν ὁ μεταγενέστερος ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, 12 (*Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, ἐκδ. I. THURN, Βερολίνο-Ν. Ὑόρκη 1978 [CFHB 5]) διασκευάζει τὴν ἀντίστοιχη μαρτυρία πρὸς ὄφελος τῶν Στουδιτῶν, καθὼς διασώζει τὴν ἀντίθετη ἀκριβῶς μαρτυρία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος παρουσιάζεται ὡς φιλοπόλεμος, ὅπως καὶ ὁ πατριάρχης Νικηφόρος, ἐνῶ ὡς ὁπαδοὶ τῆς φιλειρηνικῆς παράταξης παραδίδονται ὁ αὐτοκράτορας καὶ τινες ἀξιόλογοι μοναχοί, ὑπονοώντας προφανῶς τὸ Θεόδωρο Στουδίτη. Πρβλ. BURY, *ERE*, 348-349.

⁴⁷. *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Α, 165D-169A· *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Β, 273A-276A· *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Γ, 277.

Σύγκλητο, επικρατεί ολοκληρωτικά, αλλά πρόσκαιρα, όσο κρατᾶ ἡ βασιλεία τοῦ Μιχαήλ Α΄ καί, ἀξίζει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι αὐτή εἶναι ἡ μοναδική περίοδος, κατά τήν ὁποία ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Στουδίου ἔχει ἐνεργό πολιτικό ρόλο. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ Λέων ὁ Ἀρμένιος ἔχοντας ἤδη ἀνακηρυχθεῖ αὐτοκράτωρ ἀπό τό στρατό⁴⁸, μετά τήν ἦττα στή Βερσινικία τό 813, εἰσῆλθε θριαμβευτικά στήν Κωνσταντινούπολη ἀπό τή Χρυσή πύλη⁴⁹ καί ἔγινε δεκτός ἀπό τή Σύγκλητο στή μονή Στουδίου, ὅπου πιθανότατα βρισκόνταν ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Θεόδωρος καί ὁ μάλιστα Θεόκτιστος ὡς πρῶτος τῆς Συγκλήτου. Ὁ τόπος συνάντησης τῆς Συγκλήτου μέ τόν Λέοντα, στή μονή Στουδίου, ὑποδηλώνει ὅτι ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς, μέ πρωτεύοντα ρόλο στή βασιλεία τοῦ Μιχαήλ Α΄, συναινοῦσε ἔμπρακτα, ὅπως καί ἡ Σύγκλητος, πιθανῶς κατά προτροπή τοῦ ἀπερχόμενου αὐτοκράτορα⁵⁰, στήν ἀνοδο τοῦ Λέοντος. Μία παραλλαγή τοῦ *Βίου* τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη, θέλοντας πιθανῶς νά δικαιολογήσει αὐτή τήν πρόσκαιρη ὑποστήριξη τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Στουδίου πρὸς τό μετέπειτα εἰκονομάχο αὐτοκράτορα, ἀναφέρει ὅτι ὁ Λέων Ε΄ *καί ἄλλους οὐκ ὀλίγους συναρπάσας*⁵¹. Ἄλλωστε ὁ ἀνώνυμος σύγχρονος μέ τά γεγονότα συγγραφέας τοῦ Χρονικοῦ μέ τήν ὀνομασία *Scriptor Incertus de Leone Bardae Armenii filio* παραδίδει: *καί μηδενός ἀνθισταμένου ἀνοίξαντες τὰς πόρτας εἰσήγαγον αὐτὸν παμπληθεῖ εἰς τήν πόλιν*⁵².

Ἄν ὁ Μιχαήλ Α΄ εἶχε χαρακτηρισεῖ ἀπό τό σύνολο σχεδόν τῶν πηγῶν ὡς ἀνίκανος στή διοίκηση τῶν δημοσίων πραγμάτων, στόν Λέοντα Ε΄ ὁ Γενέσιος ἀναγνωρίζει ἐξαιρετική ἱκανότητα στόν ἴδιο τομέα: *τῶν δημοσίων πραγμάτων*

⁴⁸. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 502. Γιά τήν ἀντιπατικότητα τῶν πηγῶν σχετικά μέ τήν ἀνοδο τοῦ Λέοντος Ε΄, βλ. κυρίως τό κατατοπιστικό ἄρθρο τοῦ D. TURNER, *The Origins and Accession of Leo V (813-820)*, *JÖB* 40, 1990, 189-193.

⁴⁹. Ἡ *Χρονογραφία* τοῦ ΘΕΟΦΑΝΗ, 502, παραδίδει ὅτι ὁ Λέων ἐφθασε στήν Κωνσταντινούπολη δια τῆς *Χαρσίου πόρτης*. Τό γεγονός, ὅμως, ὅτι ὁ Λέων πέρασε πρῶτα ἀπό τή μονή Στουδίου, ἡ ὁποία βρισκόταν κοντά στή Χρυσή πύλη ἐπιτρέπει τή διόρθωση στό κείμενο τοῦ Θεοφάνη ὡς *lectio facillior* καί ἀντί *Χαρσίου* νά γραφεῖ *Χρυσῆς*, ἡ ὁποία διασώζεται ἄλλωστε καί σέ ἕνα ἀπό τά χειρόγραφα τοῦ Θεοφάνη.

⁵⁰. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 18· ΓΕΝΕΣΙΟΣ, Α΄ §3, σελ. 5, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Μιχαήλ προέτρεψε τή σύγκλητο νά βγεῖ νά προῦπαντήσει τό νέο αὐτοκράτορα γιά νά ἀποφευχθεῖ ἐμφύλιος πόλεμος. Ἡ πληροφορία περὶ ἐπικείμενης ἐμφύλιας σύρραξης προέρχεται κυρίως ἀπό τή ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 17 καί λιγότερο ἀπό τό ΓΕΝΕΣΙΟ Α, §3, 5, ἐνῶ δέν ὑπάρχει ἀνάλογο στή *Χρονογραφία* τοῦ ΘΕΟΦΑΝΗ καί στόν *Scriptor incertus*.

⁵¹. *Bios Θεοδώρου Στουδίτη* Γ, 278.

⁵². *Scriptor incertus*, 340. Σύμφωνα μέ τίς πηγές τοῦ δέκατου αἰῶνα, ὁ μόνος πού εἶχε ἐκφράσει ἐπιφυλάξεις γιά τόν Λέοντα ἦταν ὁ Ἰωάννης Ἐξαβούλιος: ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 17· ΓΕΝΕΣΙΟΣ Α΄ §3, σελ. 4. Βλ. WINKELMANN, *Quellenstudien*, 117.

ἦν ἀντιληπτικώτατος⁵³. Εἶναι, λοιπόν, πολύ φυσικό ὁ νέος αὐτοκράτωρ, πού παρουσιάζεται δυναμικά στό προσκήνιο ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ θεματικοῦ στρατοῦ, νά ἐπιδίωξε νά ἀποδεσμευθεῖ ἀπό ὅσους εἶχαν κηδεμονέψει τόν προκατόχό του κατά τήν ἀσκηση τῆς ἐξουσίας. Ἡ συνεργασία του μέ τούς ἄρχοντες πού μνημονεύει τό ἀνώνυμο Χρονικό καί ὁ μεταγενέστερος Ψευδοσυμεών⁵⁴ φαίνεται ὅτι ἦταν πολύ σύντομη καί πιθανότατα διήρκεσε ὅσο ἡ Κωνσταντινούπολη κινδύνευε ἀπό τίς ἀπειλητικές διαθέσεις τοῦ βούλγαρου ἡγεμόνα Κρούμου. Ὅσο γιά τό Θεόκτιστο δέν ὑπάρχει κατηγορηματική μαρτυρία πού νά μνημονεύει τήν τύχη του, ἐνῶ οἱ ἀφηγηματικές πηγές σταματοῦν νά μιλοῦν γιά τή φυσιογνωμία αὐτή μετά τήν ἄνοδο τοῦ Λέοντος Ε΄ στόν αὐτοκρατορικό θρόνο. Ὡστόσο, ἀπό τήν ἐπιστολογραφία τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη καί τίς παραλλαγές τοῦ *Βίου* του, μποροῦμε νά ἀνιχνεύσουμε τήν τύχη τοῦ Θεοκτίστου μετά τήν ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπό τόν Λέοντα.

Οἱ παραλλαγές τοῦ *Βίου* μᾶς πληροφοροῦν ὅτι ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, περιδεύοντας τά μοναστήρια τῆς Προύσας καί τῆς Χαλκηδόνας λίγο μετά τήν ἄνοδο τοῦ Μιχαήλ Β΄ (825), ἐπεδίωξε νά συναντήσῃ σέ ἕνα μοναστήρι πού βρισκόταν στό δρόμο ἀπό τήν Προύσα στή Χαλκηδόνα τό μοναχό Θεόκτιστο, *πάλαι μὲν τῇ τοῦ μαγίστρου τετιμημένον ἀξία*. Στή συνέχεια, τά ἀγιολογικά κείμενα ἀναφέρουν ὅτι ὁ Θεόκτιστος εἶχε ἤδη ἀπό καιρό καρεῖ μοναχός ἀπό τό Θεόδωρο Στουδίτη: *ὑπ' αὐτοῦ πρώην ἀποκαρθέντα*⁵⁵. Εἶναι πολύ πιθανόν ὁ μοναχός Θεόκτιστος νά ταυτίζεται μέ τό μάγιστρο τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Α΄· οἱ πληροφορίες αὐτές ἐπιτρέπουν νά ὑποθέσουμε ὅτι μετά τήν ἀνάρρηση τοῦ Λέοντος Ε΄ ὁ Θεόκτιστος παύθη ἀπό τό ὑψηλό ἀξίωμά του, ὑποχρεώθηκε νά ἀσπασθεῖ τό μοναχικό βίον καί ἐκάθη μοναχός ἀπό τόν ἴδιο τό Θεόδωρο Στουδίτη. Ἡ νέα αὐτή ιδιότητα τοῦ Θεοκτίστου, ὅσο καί τό γεγονός ὅτι ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ὑπῆρξε ὁ πνευματικός του πατέρας —γι' αὐτό καί ἀποκαλεῖται «τέκνον»—, θά μποροῦσαν νά μᾶς ὀδηγήσουν στήν ὑπόθεση ὅτι αὐτός εἶναι ὁ ἀποδέκτης τῆς Ἐπιστολῆς ἀρ. 123, *Θεοκτίστῳ τέκνῳ*, χρονολογημένης τό καλοκαίρι τοῦ 816⁵⁶. Τά στοιχεῖα πού μποροῦν νά ὀδηγήσουν στήν ταύτιση περιέ-

⁵³. ΓΕΝΕΣΙΟΣ, Α΄ §16, σελ. 14.

⁵⁴. *Scriptor incertus*, 342· ΨΕΥΔΟΣΥΜΕΩΝ, 612 (*Symeonis magistri ac logothetae Annales: Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon magister, Georgius Monachus*, ἔκδ. I. BEKKER, Βόννη 1838 [CSHB]). Γιά τίς σχέσεις τῶν δύο κειμένων βλ. HUNGER, *Profane Literatur*, τόμ. Α΄, 333 κ. ἑ. καί Ἄ. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ χρονολογία τοῦ Ψευδοσυμεών καί οἱ πηγές τῆς*, Ἰωάννινα 1978, 152 κ. ἑ.

⁵⁵. *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Α, 220Α· *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Β, 316Β-С· *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Γ. βλ. TREADGOLD, *Revival*, 198.

⁵⁶. FATOUROS, *Epistulae*, τόμ. Α΄, σελ. 239* σημ. 329.

χονται στην ίδια την επιστολή, όπου γίνεται έμμεση, αλλά κατηγορηματική αναφορά στην προηγούμενη ένασχόληση του μοναχού Θεοκτίστου: ο Θεόδωρος Στουδίτης όμολογεί ότι ποτέ δέν έφευγε από τή σκέψη του ή εικόνα του αποδέκτη τής Έπιστολής νά άσχολείται μέ ζήλο μέ τά διοικητικά του καθήκοντα⁵⁷, πριν φυσικά καρεί μοναχός. Τό απόσπασμα ύποδηλώνει, κατά τή γνώμη μου, τήν προηγούμενη πολυσχιδή δράση του μαγίστρου Θεοκτίστου. ΈΗ Έπιστολή είναι γραμμένη μέ σκοπό νά ένθαρρύνει τόν άμάθητο στίς κακουχίες τής έξο-ρίας μοναχό, ένω σέ άρκετά σημεία του κειμένου μπορούμε νά έπισημάνουμε τό νέο δύσκολο γύρισμα τής ζωής του Θεοκτίστου: *οίδα ότι ύστερούμενος εί, χαίρε έν τή έλπίδι των αίώνίων άγαθών, κουφίζων έντεϋθεν τά λυπηρά*⁵⁸. ΈΗ ίδια επιστολή μάς πληροφορεί ότι ό μοναχός Θεόκτιστος είχε έξορισθεί τρεις φορές, χωρίς νά αναφέρονται οί άκριβείς λόγοι και ό τόπος τής έξορίας του⁵⁹. Μόνο ύποθέσεις μπορούμε νά διατυπώσουμε για τούς τόπους έξορίας του Θεοκτίστου⁶⁰.

Διερευνώντας τή σταδιοδρομία του Θεοκτίστου, από τήν άνοδο και τή δράση του ως μαγίστρου επί Μιχαήλ Α΄, ως τήν ύποχρεωτική του είσοδο σέ μοναστήρι, παρακολουθοϋμε παράλληλα τήν πολιτική δράση του Θεοδώρου Στουδίτη και ταυτόχρονα τήν πορεία του Βυζαντίου προς τή δεύτερη Είκονομαχία. Παρακολουθοϋμε τήν έμφανή έξασθένιση του άυτοκρατορικού θεσμού και τήν αντίστοιχη ένίσχυση τής Συγκλήτου και των φανατικών μοναχών, μέσα από τή συνεργασία του μαγίστρου Θεοκτίστου μέ τό Θεόδωρο Στουδίτη στά χρόνια τής βασιλείας του Μιχαήλ Α΄.

⁵⁷. *άει γάρ σε όρω κατά νοϋν, περιπονούμενος έν τή διοικήσει σου πώς τά κατά ψυχήν, πώς τά κατά σώμα*: Έπιστολή άρ. 1232-3. Άξιζει νά παρατηρηθεί ότι ό συγγραφέας χρησιμοποιεί τό ίδιο ρήμα και στην Έπιστολή άρ. 241 προς τόν μαγίστρο Θεόκτιστο: *διπερ πονομένη έστιν τά καθ' ήμάς ή μεγίστη σου ύπεροχή*.

⁵⁸. Έπιστολή άρ. 1237, 9-10.

⁵⁹. *άρι τρίτον διώκεσαι διά Κύριον, τρίπλοκον έξεις τόν στέφανον*: Έπιστολή 12311-12.

⁶⁰. Στην *Μικρά Κατήχηση* του ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΣΤΟΥΔΙΤΗ (άρ. 84, έκδ. Ν. ΣΚΡΕΤΤΑ, *Μικρά Κατήχησις*, Θεσσαλονίκη 1984) μνημονεύεται κάποιος Θεόκτιστος, ό όποϊος δέν είναι δυνατό από τά διαθέσιμα στοιχεία να ταυτισθεί μέ τόν μαγίστρο Θεόκτιστο. Ό FATOUROS, *Epistulae*, τόμ. Α΄, σελ. 238*, σημ. 328 συνδέει τόν αποδέκτη τής Έπιστολής άρ. 123 μέ τό Θεόκτιστο τής Μικράς Κατήχσεως, χωρίς νά τούς ταυτίζει μέ τόν μαγίστρο Θεόκτιστο.

Eleonora KOUNTOURA-GALAKI, The magister Theoktistos and Theodore the Studite: Monastic Life and Policy.

The quaestor Theoktistos was among the leading officials who took part in the conspiracy of the logothete Nicephorus against the empress Irene (802). He was identical with the magister Theoktistos who, as a supreme member of the Senate, received in 808 the letter No. 24 by Theodore the Studite. With this letter Theodore hoped that he could persuade magister Theoktistos to intervene to the emperor Nicephorus I, in order to avoid banishment. The magister, however, did not play a prominent role under the reign of Nicephorus and Theodore was forced to abandon the City.

During the brief reign of Michael I, where we can observe the weakening of the imperial institution and the simultaneous uprising of the senatorial power as well as the rise of the fanatic monks (the monastery of Studion experienced a significant prosperity at that time) magister Theoktistos and Theodore the Studite had then powerfully participated in political life and had played a crucial role in it.

Probably the same Theoktistos received one more letter (No 123) by Theodore the Studite after the accession of Leo V.